

MCCARTHY'NİN YENİ KİTABI: TÜRKLER VE ERMENİLER

Ömer Engin LÜTEM

Amerikalı tanınmış tarihçi Justin McCarthy'nin Turks and Armenians- Nationalism and Conflict (Türkler ve Ermeniler- Milliyetçilik ve Anlaşmazlık) başlığını taşıyan yeni kitabı bir süre önce yayınlandı[1].

McCarthy bu kitabında Ermeni Sorunu hakkında güvenilir kaynaklardan edinilen bilgileri, önemli olaylara vurgu yaparak, kronolojik bir sıra içinde özetlemektedir. Kitap bu haliyle Ermeni Sorunu hakkında doğru bilgi sahibi olmak isteyenler için çok önemli bir kaynak niteliğini taşımaktadır.

Kitabın yakın zamanda Türkçe çevirisinin yapılarak okuyuculara sunulmasını dilemekte ve beklemekteyiz. Bu, ister istemez zaman alacağından, kitapta önemli gördüğümüz hususları, bazen kendi açıklamalarımızı da katarak, şimdiden okuyucularımızın bilgisine getirebilmek için bu yazımızı kaleme almış bulunmaktayız.

Osmanlı Ermenilerinin bir sorun haline gelmesi Çarlık Rusyasının Güney Kafkasları işgalini 1829 yılında tamamlanması ve ve Rusların Ermenileri, ileride bu bölgede güvenilir, işbirliği yapılabilir bir Hristiyan halk olarak görmesiyle başlamaktadır. Rusların değişmez emeli sıcak denizlere inebilmektir. Doğu Anadolunun Rusyanın hakimiyetine girmesi sonunda İskenderunun da Ruslar tarafından işgaline neden olacağından sıcak denizlere inmek fikri de böylece gerçekleşmiş olacaktır. Ancak daha önce Kafkaslarda dağınık olarak yaşayan Ermenilerin bir araya getirilerek bir Ermeni bölgesi yaratılması gerekiyordu. Erivan ve civarındaki Azeriler boşaltılarak ve yerlerine Ermeniler yerleştirilerek, yaklaşık günümüz Ermenistanına denk düşen topraklarda bir Ermeni eyaleti kuruldu.

Aynı dönemde Osmanlı İmparatorluğunun Doğu Anadoludaki Kürt aşiretlerinin yarı bağımsız durumuna son vermesi, olasılıkla nüfus artışlarının getirdiği bazı arazi anlaşmazlıklarının belirmesi, Ermenilerin Kürtlerin baskısı altında kalması, Osmanlı hükümetinin bu iki halk arasındaki sorunları çözememesi ve Ermenilerin iddiasına göre Osmanlıların Kürtleri kayırması gibi olaylar bu bölgede rahatsızlık yaratmış bulunuyordu.

Balkanlarda çıkan fakat Doğu Anadoluda da çarpışmalara neden olan 1877-78 Rus-Osmanlı savaşı Osmanlıların yenilmesiyle sonuçlanmış ve Ermeni sorunun uluslararası bir hale gelmesine neden olmuştur. Bu savaşı sona erdiren Berlin Antlaşmasınının 61. Maddesi Ermenilerin oturduğu Osmanlı vilayetlerinde reform yapılmasını ve bu konuda alınacak önlemlerin büyük devletlerce denetlenmesini öngörüyordu. Böylece büyük devletler Doğu Anadoluya müdahale etmek olanağına sahip oluyorlardı. Bu müdahalelerin sonunda Doğu

Anadolunun Osmanlıdan ayrılmasına yol açması mümkündür.

Diğer önemli bir husus İngilterenin, Rusyanın sıcak denizlere inmesini önlemek üzere, Osmanlı İmparatorluğunu Rusyaya karşı savunmak politikasını Berlin Antlaşmasından sonra terk etmesi ve Osmanlı parçalandıktan sonra oluşacak ülkelere, Ermenistan dâhil, bu işlevin verilmesi politikasının benimsenmesidir.

Bir diğer önemli olgu da söz konusu savaştan sonra siyasi emelleri için güç kullanılmasını kabul eden ve en önemlileri Taşnaklar ve Hınçaklar olan bazı Ermeni siyasi partilerinin kurulması ve Osmanlı topraklarında eylemlere başlamasıdır.

Böylece kısa sayılabilecek bir zaman içinde, makul sayılabilecek ölçüler içinde seyreden Ermeni Sorunu İmparatorluğun başlıca meselelerinden biri haline gelmiştir.

Berlin Antlaşmasından sonra patlak veren ve 1894-95 yıllarında yoğunluk kazanan Ermeni isyanları Doğu Anadolu'da, kısa süre önce Balkanlarda Bulgaristanın bağımsızlığı ile sonuçlanan bir tertibin Ermeniler içinde uygulanmak istediğini göstermekteydi. Buna göre kasten çıkarılan isyanlarda Müslümanlar katledilecek, buna karşılık olarak Osmanlı Hükümeti isyanları bastırarak, Avrupa ülkeleri Hıristiyanların öldürtüldüğünü ileri sürerek bu bastırma hareketlerine karşı çıkacak, bundan sonra ise diploması veya savaş yoluyla o bölge Osmanlılardan ayrılacak, aynı zamanda buradaki Müslümanlar göç etmeye zorlanacak veya katledileceklerdir. Yukarıda değindiğimiz gibi bu şekilde Bulgaristan Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmış ve bölgedeki Müslüman nüfus da göç ve katliamlar yoluyla yarı yarıya azaltılmıştır. McCarthye göre bu usule, ana hatlarıyla, sadece Bulgaristan için değil, Yunanistan, Romanya ve Sırbistanın bağımsızlık sürecinde de başvurulmuştur.

Yukarıda değindiğimiz üzere siyasi emelleri için zor kullanılmasını mubah sayan Ermeni siyasi partileri Berlin Antlaşmasından sonra, başta İstanbul olmak üzere, şehirlerde terör hareketlilerine başvurmuşlar, kırsal alanlarda ise isyanlar çıkarmışlardır. Bu partilerin, ayrı nedenlerle İngiltere ve Rusya tarafından desteklendiği anlaşılmaktadır. İngilterenin amacı, yukarıda belirttiğimiz gibi, Doğu Anadolu'da bir Ermeni devleti kurularak Rusyanın Akdenize inmesini engellemektir. Rusyanın amacı ise Ermeniler aracılığı ve yardımı ile Doğu Anadolu'yu kendisine bağlamak, en azından kontrol edebilmektir.

Söz konusu isyanlar sırasında İngiltere Osmanlılar güçleri tarafından yakalanan Ermenilerin serbest bırakılmasını ve ayrıca Avrupada Ermeniler lehinde bir kamuoyu oluşmasını sağlamaya çalışmıştır. Rusya ise Ermenilere silah satmış, eğitim vermiş ve barınak sağlamıştır. Ancak aynı zamanda Rusya Doğu Anadolu'da bir Ermeni Devleti kurulmasına karşı çıkmış, bir ara Ermeni derneklerini ve gazetelerini kapatmış hatta Ermeni kilisesi mallarına el koymuş ancak bir süre sonra bu malları serbest bırakmıştır.

Osmanlı Hükümeti ise, gerektiğinde bölgedeki Kürtlerden yardım alarak (Hamidiye Alayları) isyanları bastırmıştır. Avrupada Hamit dönemi katliamları adı altında anılan bu bastırma eylemleri için Osmanlılar aleyhine çok propaganda yapılmıştır. Ancak başta Rusya ve İngiltere olmak üzere büyük güçlerin farklı politikalar izlemesi nedeniyle Ermeni isyanları Doğu Anadolu'da siyasi bir değişiklik yaratmamıştır. Bunda Ermenilerin Doğu

Anadolunun hiçbir yerinde çoğunlukta olmamalarının rolü büyüktür. Yine büyük ülkeler arasındaki görüş farkları nedeniyle Doğu Anadolu için öngörülen, reform olarak nitelendirilmekle beraber, aslında bölgenin Osmanlı İmparatorluğu kontrolünden çıkarılmasını amaçlayan önlemler de alınamamıştır.

İsyanların başarısız olmasından sonra Ermeni siyasi partilerinin İmparatorlukta gizli muhalefet gücü olan İttihat ve Terakki Partisi ile işbirliği yapmaya başladığı görülmektedir. Bu işbirliği, 1908 yılında Abdülhamit'in devrilmesinden sonra yapılan seçimlere Ermeni siyasi partilerinin de katılmasını ve Meclis-i Mebusanda temsil edilmelerini sağlamıştır. Ancak 1909 Adana olayları İttihatçılarla olan işbirliğine gölge düşürmüş, Balkan Savaşlarından sonra gayrimüslimlerin devlete sadakatinin sorgulanmaya başlanması da Ermeni-İttihatçı işbirliğini zayıflatmıştır. Bundan sonra Taşnakların Osmanlı Devletinin yıkılacağı varsayımı ile politikalarını yürütmeye başladıkları görülmektedir.

Bu çerçevede Taşnaklar, çok kere Ermeni kilisesinin de yardımıyla, başta Doğudakiler olmak üzere, Anadolu Ermenilerinin temsilcisi haline gelmişler ve kişisel savunma gibi bir bahaneyle Ermenileri silahlandırmaya ve isyana hazırlamaya başlamışlardır. Ayrıca özellikle Rusyadan ithal ettikleri silahları da depolamışlardır. Kısaca 1890larda bastırılmış olan isyanların yeniden patlak vermesi için uygun bir durum yaratmışlardır.

Bu arada Balkan Savaşlarından çok zayıflamış olarak çıkan Osmanlı Hükümeti Doğu Anadolu'da reform yapmak taleplerine artık karşı gelememiş ve bu sözde reformlar 1914 yılında uygulamaya konmuştur. Buna göre Doğu Anadolu iki bölgeye ayrılarak her bölgenin başına Osmanlı uyruğunda olmayan birer Hristiyan vali atanmıştır. Osmanlı idari örgütünün (valilerin, kaymakamların) üzerinde yetkilere sahip ve yardımcıları da Ermeni olan bu valiler, Osmanlı İmparatorluğunun savaşa katılmasıyla görevlerini sürdürememiş, zaten Hükümette bu reformları iptal etmiştir.

Osmanlı Hükümeti savaşa girmeden Taşnaklara, Kafkasyada Rusyaya karşı işbirliği teklif etmiştir. Taşnaklar açık bir cevap vermiş ve Rusya ile işbirliğine girmeyi tercih etmişlerdir. Yukarıda değindiğimiz gibi, daha önce çeşitli yerlerde silah depoladıkları ve genel olarak da Ermeniler üzerinde nüfuz sahibi buldukları için Rus ordularına kolayca yardım yapabilmişlerdir.

Bu yardım Osmanlı güçlerinin iletişimini (telgraf hatlarını) kesmek, ikmal yapılmasını engellemek ayrıca birliklere baskınlar düzenlemek şeklinde olmuştur. Bunların dışında Müslüman ahaliye yapılan mezalim ve katliamları da dikkate almak gerekmektedir.

Bu arada Ermenilerin Ruslara yaptığı en büyük yardım Doğu Anadolu'nun çeşitli yerlerinde isyanlar çıkarmak olmuştur. Bu çerçevede en büyüğü Vanda olmak üzere, savaşın ilk aylarında Sasun, Muş, Bitlis, Zeytun, Maraş, Urfa ve Hatayda Musa Dağında isyanlar çıkarılmıştır. Böylelikle Rus güçleriyle çarpışmakta olan Osmanlılar için Ermeniler, önemli sayıda askeri gücü meşgul eden, bir tür ikinci bir cephe oluşturmuşlardır.

McCarthy 1890lı yılların Ermeni isyanlarıyla, özellikle İngilterenin müdahalesiyle, gerektiği gibi başa çıkamadığını, ancak savaşın bu müdahaleleri durdurduğunu, bu kez de elde sınırlı güç olduğundan isyanlara karşı etkili mücadele yapılamadığını belirtmektedir. Yazar,

isyanlarla mücadele (counter insurgency) doktrinine göre isyancıların buldukları bölgeden ve dışından aldıkları yardımların kesilmesi gerektiğini, bunun da onlara yardım eden yerel halkın nötrale edilmesiyle mümkün olduğunu, bunun için de büyük bir askeri güce ihtiyaç duyulduğunu, bu güç olmadığına göre, radikal bir çözüme başvurarak, ordu için tehlike arz eden bölgelerdeki halkın başka yerlere gönderilmesine karar verildiğini yazmaktadır.

Bilindiği üzere Ermeniler İttihat ve Terakkinin savaştan önce Ermenileri ortadan kaldırmayı planladığını ileri sürmektedirler. McCarthy ise tehcirin savaş sırasında ortaya çıkan Ermeni isyanlarıyla mücadele etmek için başvurulan bir çare olduğunu belirtmektedir ki, bu konuda ilk öneri Enver Paşadan geldiğine göre, gerçek olan da budur.

Diğer yandan Rusların da savaşın başında, çarpışma bölgelerine yakın yerlerde oturan bir milyon kadar Türk ve Müslümanın da, Osmanlılara yardım edebilecekleri endişesiyle, başka yerlere sürmüş olduklarını, diğer bir deyimle bu bölgede ilk tehcirin Ruslarca yapıldığını hatırlamak gerekmektedir.

Osmanlı Hükümeti tehcirin iyi koşullar altında cereyan etmesi için bir çok önlem almış ancak savaşın yarattığı zor koşullar nedeniyle bunlar çok kez kağıt üzerinde kalmıştır. McCarthy, Hükümetin etkisizliği, yeterli maddi olanaklara sahip olmaması, Kürt aşiretlerinin ve savaş nedeniyle serbest bırakılmış mahkûmların harisliği ve bazı Osmanlı yetkililerinin tamahkârlığı nedeniyle tehcir edilen Ermenilerin çok sıkıntı çektiklerini belirtmektedir. Ancak Osmanlı Hükümetinin Ermenilerin yerini değiştirmek dışında bir niyetinin olmadığını, savaştan sonra İstanbulu işgal eden İngilizlerin arşivlerde yapmış oldukları aramalara rağmen Ermenilerin öldürülmelerini amaçlayan bir emir bulamadıklarını da belirtmektedir.

McCarthy kitabında tehcir dönemiyle ilgili birçok bilgi de vermektedir. Bunlar arasında tehcirden muaf tutulan Ermeniler, tehcirden kurtulmak amacıyla ihtida edenler (gönüllü olarak din değiştirenler), Osmanlı Ordusundaki Ermeni subay ve erler, tehcir edilen Ermenilerin Suriyede yerleştirildikleri yerler, Anadolu'da görülen salgın hastalıklarının neden olduğu ölümler, Ermeni kafilelerinin zaman zaman maruz kaldığı ve genelde Kürt aşiretlerinin yaptığı soygun ve cinayetler, bu olayların faillerinin yargılanması ve cezalandırılması, Hükümetin Near East Relief gibi Amerikan hayır örgütlerine Ermenilere yardım yapmak iznini vermesi gibi hususlar bulunmaktadır.

McCarthy'nin ele aldığı konulardan biri de Ermenilerin Müslüman ahaliye yaptığı mezalim ve katliamdır. Bu olaylar savaşla beraber başlamış, Rusyanın savaştan çekilmesiyle yoğunluk kazanmış ve Ermenistanın 1920 yılı sonunda devlet olarak ortadan kalkmasına kadar sürmüştür. Ruslar emirleri altındaki Ermenilerin vahşi denebilecek bu davranışlarına karşı çıkmışlar ve bu tür olayları önlemeye çalışmışlardır. McCarthy Rusların bu davranışının nedeninin, insani düşüncelerden ziyade, Doğu Anadolu'da işgal ettikleri toprağı işleyecek ve ürün yetiştirecek Müslümanların, bu mezalim ve cinayetlerle sayılarının azalmasını önlemek amacıyla hareket ettiklerini belirtmektedir.

Diğer yandan Fransız işgali altında bulunan Güney Doğu Anadolu'da Fransız Ordusu içinde bir birlik olan Ermeni Lejyonu askerlerinin de Müslümanlara mezalim uygulamış

olduklarını, bunun Fransızların çok tepkisini çektiğini ve hatta Ermeni Lejyonunun lağvedilmesinin nedenlerinden biri olduğu hatırlanmaktadır.

Bu mezalim ve cinayetlerin Ermeni çetecileri ve sözde askerlerine hâkim olan ilkel duygulardan ve özellikle intikam alma arzusundan ileri geldiği genel olarak düşünülmekte ise de aynı zamanda Sevr antlaşmasıyla Ermenilere verilmek istenen topraklarda Müslümanları etnik temizliğe tabi tutmak istendiğini gösteren bazı bulgular da vardır.

Tarihçi olmanın yanında istatistikçi de olsan Justin McCarthy Ermeni tehciri konusunda bir çok sayısal bilgi vermektedir. Bunların ayrıntısına girmeye yerimiz müsait değildir. Sadece tehcir sırasında ve izleyen yıllarda ölenlerin sayısını 584.000 olarak saptadığını, Türkiye Cumhuriyetinin ilk yıllarında Anadolu'da 70.000 kadar Ermeni bulunduğunu ve 880.000 Ermeninin ise mülteci olarak başka ülkelere dağıldığını belirtelim.

McCarthy'nin bu değerli eserinin bir an önce çevrilerek Türk okuyucusuna sunulması dileğini tekrarlayarak bu yazımızı noktalıyoruz.

[1] Turco-Tatar Press, Wisconsin, 2015. www.turco-tatar.com

Yazar Hakkında :

Atıfta bulunmak için: LÜTEM, Ömer Engin. 2026. "MCCARTHY'NİN YENİ KİTABI: TÜRKLER VE ERMENİLER ." Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Yorum No.2015 / 124. Ekim 08. Erişim Nisan 27, 2026. <https://avim.org.tr/tr/Yorum/MCCARTHY-NIN-YENI-KITABI-TURKLER-VE-ERMENILER>

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE

Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax:** +90 (312) 438 50 26

 @avimorgtr

 <https://www.facebook.com/avrasyaincelemelerimerkezi>

E-Posta: info@avim.org.tr

<http://avim.org.tr>

© 2009-2025 Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Tüm Hakları Saklıdır